

РОЗДІЛ I

Теорія та історія педагогіки

УДК 374.7-21.68

Маріан Бирка

Система післядипломної педагогічної освіти регіону та напрями її вдосконалення

У статті виділено три рівні організації системи післядипломної педагогічної освіти регіону: 1) рівень області; 2) рівень району; 3) рівень загальноосвітнього навчального закладу. Між рівнями цієї структури простежуються ієрархічність, розподіл функцій і підлеглість, тобто шкільний рівень підпорядкований районному, а районний рівень – регіональному. Окреслено завдання діяльності на кожному рівні та визначено напрями вдосконалення регіональної складової системи післядипломної педагогічної освіти з проблеми професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін.

Ключові слова: післядипломна освіта, регіональний складник, напрями вдосконалення, науково-методична робота, професійний розвиток, учителі природничо-математичних дисциплін.

Постановка наукової проблеми та її значення. Стрімкі зміни та постійне оновлення сучасної освіти вимагають корінних змін у змісті післядипломної педагогічної освіти України, які дуже потрібні для забезпечення реакції на виклики сучасного інформаційного суспільства, процесів глобалізації та інтеграції.

Водночас на сьогодні ще не розв'язані проблеми, пов'язані з уточненням ролі й функцій післядипломної педагогічної освіти на різних рівнях її організації. Так, основу системи післядипломної педагогічної освіти на рівні регіону складають регіональні (обласні) інститути післядипломної педагогічної освіти, що безпосередньо фінансуються з місцевих бюджетів і тому підпорядковуються відповідним регіональним управлінням освіти та науки, що певним чином гальмує процеси її оновлення й адаптації до вимог сучасності.

Усе це актуалізує потребу вивчення сутності, принципів, завдань і напрямів діяльності системи післядипломної педагогічної освіти на рівні регіону.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Методологічні основи функціонування системи післядипломної педагогічної освіти, теоретичні засади професійного та особистісного розвитку педагогів у процесі підвищення кваліфікації висвітлено в роботах Н. Абашкіної, Н. Бібик, А. Зубка, І. Зязюна, В. Кременя, С. Крисюка, А. Кузьмінського, Н. Кузьміної, А. Маркової, В. Маслова, Н. Ничкало, В. Олійника, О. Пометун, Н. Протасової, В. Пуцова, Т. Сущенко, О. Савченко, В. Семиченко, С. Сисоєвої, Т. Сорочан.

Однак проблема діяльності регіонального складника системи післядипломної педагогічної освіти висвітлена недостатньо.

Робота виконана в контексті докторської дисертації «Система професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній освіті».

Мета статті – вивчити структуру регіонального складника системи післядипломної педагогічної освіти; визначити основні напрями та завдання діяльності на кожному рівні її організації для вдосконалення професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Система післядипломної педагогічної освіти регіону організована на трьох рівнях [4; 5]:

1) області (управління освіти і науки обласної державної адміністрації, обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);

- 2) району (відділ освіти районної державної адміністрації, районний методичний кабінет (центр);
- 3) загальноосвітнього навчального закладу (шкільні методичні об'єднання вчителів-предметників).

Означені компоненти відображають особливості реалізації кожного з рівнів регіональної складової системи післядипломної педагогічної освіти, які взаємопов'язані і безпосередніми, і зворотними зв'язками. Варто відзначити, що між рівнями структури регіонального складника післядипломної педагогічної освіти (ППО) простежуються ієрархічність, розподіл функцій і підлеглість [1, с. 4]. Так, шкільний рівень підпорядкований районному, а районний рівень – регіональному. Це вказує на єдність цілей, завдань і принципів кожного рівня регіонального складника ППО.

Проаналізуємо докладніше управління регіонального складника системи ППО й окреслимо основні напрями діяльності для кожного рівня її реалізації в контексті проблеми професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін (ПМД).

Державне управління системою освіти на рівні регіону здійснює *головне управління освіти і науки (ГУОН) обласної державної адміністрації*, діяльність якого визначається положенням про головне управління освіти і науки. ГУОН – структурний підрозділ обласної державної адміністрації (ОДА), воно підпорядковується голові відповідної обласної адміністрації, Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України [9].

Очолює ГУОН начальник, якого призначає на посаду та звільняє з посади голова облдержадміністрації за погодженням з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України. Рішення ГУОН ОДА, прийняті в межах його повноважень, обов'язкові для виконання районними, міськими, районними в містах відділами освіти [7].

У галузі післядипломної педагогічної освіти регіону ГУОН ОДА:

- здійснює керівництво й контроль діяльності міського та районних відділів освіти;
- організовує і контролює роботу закладу післядипломної педагогічної освіти, що перебуває в його підпорядкуванні;
- керує в установленому порядку роботою з організації підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних працівників;
- упроваджує у практику рекомендовані Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України нові освітні програми та інші педагогічні розробки та ін. [12].

Державне управління післядипломною педагогічною освітою на рівні регіону також визначає *основні напрями діяльності* регіональних (обласних) інститутів післядипломної педагогічної освіти (ППО), які включають:

- освітню діяльність задля забезпечення підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- запровадження гнучкої системи неперервної освіти працівників галузі, яка має за мету їх адаптацію до професійної діяльності в умовах швидкої зміни соціально-економічних відносин;
- забезпечення оптимальної періодичності й термінів навчання з урахуванням установленого порядку атестації фахівців;
- упровадження інноваційних педагогічних технологій, передового вітчизняного й зарубіжного досвіду з питань організації неперервної освіти на всіх її ланках;
- розроблення базових вимог до освітнього і професійного рівня педагогічних працівників, здійснення науково-методичного забезпечення перевірки їх професійної підготовки (тестування, атестація);
- розроблення та впровадження різноманітних форм курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- проведення фундаментальних, пошукових та прикладних наукових досліджень із проблем розвитку освіти;
- надання платних освітніх, експертних, видавничих, інформаційних та інших послуг [4; 11].

При цьому варто відзначити, що ефективність професійного розвитку педагогів у процесі підвищення кваліфікації значною мірою залежить від потенціалу науково-педагогічного складу ППО, запровадження ефективної системи організації навчального процесу, систематичної діагностики результатів їх навчальної діяльності, індивідуалізації та диференціації процесу навчання [1; 3].

З огляду на це, у напрямі професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін (ПМД) на курсах підвищення кваліфікації перед ППО постають такі завдання:

- приведення обсягів і змісту підвищення кваліфікації фахівців відповідно до поточних та перспективних потреб;
- організація курсів підвищення кваліфікації на основі андрагогічних принципів навчання;
- формування нового змісту та використання активних та інтерактивних методів у навчальному процесі курсів підвищення кваліфікації;
- запровадження інформаційно-комп'ютерних технологій навчання;
- формування змісту навчання відповідно до індивідуальних інтересів і потреб слухачів та ін.

Організація професійного розвитку вчителів ПМД має свої особливості, які полягають у поєднанні теоретичної і практичної підготовки в умовах залучення вчителя до *науково-методичної роботи* на різних рівнях системи післядипломної педагогічної освіти регіону: обласному, районному (міському) методичному кабінеті (центрі) та методичному об'єднанні ЗНЗ [10, с. 63].

Так, методична робота з учителями ПМД на *регіональному (обласному) рівні* – один із потужних інструментів формування та реалізації регіональної освітньої політики у сфері професійного розвитку педагогічних кадрів регіону, що ґрунтується на основних положеннях державної освітньої політики та конкретизована з урахуванням специфіки, потреб і ресурсів регіону. Вона реалізується структурними підрозділами (кафедрами, відділами, центрами, лабораторіями) регіонального (обласного) інституту післядипломної педагогічної освіти. У контексті нашого дослідження на цьому рівні методичну роботу здійснюють у двох основних напрямках: 1) науково-методичне забезпечення курсів підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних дисциплін; 2) науково-методичний супровід їх професійного та особистісного розвитку в міжкурсовий період.

Методична робота з учителями ПМД на *районному (міському) рівні* більшою мірою спрямована на надання допомоги педагогічним колективам, окремим педагогічним працівникам у розв'язанні професійних проблем і забезпечення неперервного професійного розвитку педагогів у міжкурсовий період [5, с. 174].

Означена діяльність реалізується *районним (міським) методичним кабінетом (центром) (Р(М)МК(Ц))* – «науково-методичною установою, яка, відповідно до чинного законодавства, здійснює науково-методичне забезпечення системи загальної середньої та дошкільної освіти району, районів у містах Києві та Севастополі, міста (без районного поділу), підвищення кваліфікації педагогічних працівників, що проводиться не рідше одного разу на п'ять років, у період між курсами підвищення кваліфікації відповідно до статті 57 Закону України «Про освіту» [8].

З огляду на це, серед *спільних напрямів діяльності* регіонального ІППО та РМК можна виокремити такі:

- інноваційна освітня діяльність, що передбачає розроблення та впровадження навчально-методичного забезпечення загальної середньої освіти;
- науково-методичний супровід педагогічних працівників для здійснення інноваційної діяльності, упровадження наукових ідей у педагогічну практику;
- організація наукових досліджень із розроблення та впровадження інноваційних технологій і методів навчання;
- участь в організації діяльності експериментальних закладів, підтримка педагогів, які беруть участь в експериментах, проведення інформаційно-пошукової роботи тощо.

Методична робота на *рівні навчального закладу* забезпечує індивідуальну спрямованість професійного розвитку вчителів ПМД. Серед основних завдань на цьому рівні можна виокремити:

- моніторинг професійної діяльності;
- науково-методичний супровід професійного розвитку вчителя в міжкурсовий період;
- науково-методичний супровід самоосвіти педагога.

Координацію *науково-методичної роботи* на рівні області забезпечують управління освіти облдержадміністрації та обласний інститут післядипломної педагогічної освіти [11]. На районному рівні управління науково-методичної роботи здійснюється РМК (ММК). У навчальному закладі науково-методичною роботою керують педагогічна рада та методичний кабінет. При цьому методичні кабінети й центри з усіх питань діяльності підпорядковані безпосередньо районному (міському) відділу освіти, а в частині науково-методичного забезпечення – регіональному інституту післядипломної педагогічної освіти.

Загалом науково-методичну роботу розглядають як цілісну систему взаємопов'язаних заходів, дій, засобів, що заснована на досягненнях науки, передового досвіду й конкретному аналізі професійних потреб педагогічних працівників [6].

Науково-методична робота на рівні регіону виконує такі функції, які тісно пов'язані з функціями ППО [5, с. 175]: прогностичну; компенсаторну; інформаційно-коригувальну; трансформаційну; діагностичну; моделювальну; інформаційно-аналітичну; соціальну.

Значна роль у реалізації методичної роботи з педагогічними працівниками на всіх її структурних рівнях належить методистам. На регіональному рівні це методисти обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти; на районному (міському) – методисти районних (міських) методичних кабінетів; на рівні навчального закладу – адміністрація та керівники шкільних методичних об'єднань вчителів [2, с. 261–262].

Отже, методична робота спрямована на професійний розвиток учителів ПМД, з огляду на це, вона займає важливе місце в регіональній складовій частині системи післядипломної педагогічної освіти.

У зв'язку із цим важливим постає завдання забезпечення динамічного професійного розвитку педагогічних працівників у межах різних рівнів регіональної системи методичної роботи в напрямі: самоосвіта → науково-методична робота загальноосвітнього навчального закладу → науково-методична робота районного (міського) методичного кабінету (центру) → обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Аналіз наукових робіт, методичних і нормативно-правових документів дав змогу визначити такі напрями вдосконалення регіонального складника системи післядипломної педагогічної освіти з проблеми професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін: 1) оновлення змісту та технології професійного розвитку на курсах ПК; 2) науково-методичний супровід професійного розвитку вчителів ПМД у міжкурсовий період; 3) моніторинг професійного розвитку.

Так, *оновлення змісту й технології професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін на курсах ПК* актуальне з огляду на те, що вищу освіту (подекуди не педагогічну) вчитель отримує впродовж п'яти років, а в системі післядипломної педагогічної освіти педагог здійснює професійний розвиток упродовж 30–40, а іноді й більше років – тобто все своє професійне життя.

Серед перспективних завдань у контексті оновлення курсів підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних дисциплін сьогодні такі: забезпечення випереджувального характеру підвищення кваліфікації вчителів відповідно до вимог сучасності; розроблення регіональних програм підвищення кваліфікації педагогів на основі всебічного аналізу їх освітніх потреб та рівня кадрового забезпечення регіону; діалогізація навчального процесу через залучення слухачів до визначення змісту їх курсового навчання, створення умов для вибору змісту, форм і методів навчання; диференціація змісту навчання відповідно до індивідуальних освітніх потреб педагогів; упровадження сучасних активних та інтерактивних методів навчання; посилення уваги до розвитку рівня знань, умінь та навичок слухачів у галузі інформаційно-комп'ютерних технологій; поглиблення знань, умінь та навичок учителів ПМД у галузі самоосвітньої діяльності та наукової організації праці; орієнтація слухачів курсів підвищення кваліфікації на подальший професійний розвиток у міжкурсовий період через зміцнення взаємозв'язку курсового навчання з навчанням учителів ПМД у міжкурсовий період.

Отже, сьогодні актуальна переоцінка чинних програм підвищення кваліфікації вчителів ПМД та їх відповідне оновлення з урахуванням запитів і відгуків слухачів й адміністрації навчальних закладів області.

Важливість *науково-методичного супроводу професійного розвитку вчителів ПМД у міжкурсовий період* визначається частотою та тривалістю курсів підвищення кваліфікації (раз на п'ять років).

Зміст науково-методичної роботи на рівні регіону направлений на виявлення та задоволення освітніх потреб закладів освіти, методичних об'єднань та окремих педагогічних працівників. З огляду на це, у зазначеному напрямі актуальними стають такі завдання: посилення взаємодії ОППО → РМК (ММК) → шкільне методичне об'єднання; активізація діяльності РМК (ММК), шкільних методичних об'єднань; здійснення РМК (ММК) моніторингу стану організації науково-методичної роботи в закладах загальної середньої освіти; удосконалення форм і методів роботи шкільних методичних об'єднань із молодим та досвідченим педагогом; подальше запровадження в систему науково-методичної роботи новітніх методик із використанням інформаційно-комп'ютерних технологій, зокрема направлених на використання ефективних педагогічних технологій через Інтернет (віртуальних методичних об'єднань учителів-предметників); формування на рівні РМК (ММК) електронної бази

даних перспективного педагогічного досвіду та інноваційної діяльності педагогічних колективів і окремих працівників району.

Моніторинг професійного розвитку вчителів ПМД – важливий напрям, який передбачає виконання таких завдань: розроблення критеріїв та показників рівня професійного розвитку вчителя природничо-математичних дисциплін; розроблення критеріїв та показників рівня роботи вчителя в міжкурсовий період на рівні навчального закладу (рейтинг); розроблення методики використання цих критеріїв та показників у практичній діяльності методистів різного рівня. Причому означена методика оцінювання рівня професійного розвитку вчителів ПМД має включати показники складових частин професійної компетентності педагога, форми його професійного розвитку, науково-методичні досягнення вчителя (авторські методики, програми тощо), досягнення його учнів на предметній олімпіаді за фахом та відгуки адміністрації загальноосвітнього навчального закладу щодо його ефективності професійної діяльності в міжкурсовий період. Також доцільно було б використовувати електронну базу даних, яка б відображала всі заходи неперервної освіти кожного вчителя ПМД.

Висновки. Отже, виникає потреба в розробленні й впровадженні *технології професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній освіті*, яка б інтегрувала найбільш ефективні навчально-педагогічні методи й засоби, зокрема інформаційні технології в цілісну систему професійного розвитку. Означена технологія має охоплювати низку психологічних, загальнопедагогічних, акмеологічних, дидактичних і методичних компонентів на всіх рівнях післядипломної педагогічної освіти регіону, які б ураховували рівень пізнавальної активності, здібності, схильності та психологічні особливості кожного слухача курсів підвищення кваліфікації.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні науково-методичної роботи на рівні навчального закладу як засобу професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у міжкурсовий період.

Джерела та література

1. Віднічук М. Інноваційна модель професійного розвитку педагогічних кадрів у системі післядипломної педагогічної освіти – регіональний аспект світи / М. Віднічук, Н. Мельник // *Нова пед. думка*. – 2010. – № 1. – С. 3–8.
2. Войцехівський М. Ф. Роль методичної роботи та методиста інституту післядипломної педагогічної освіти в системі неперервного професійного розвитку педагогів / М. Ф. Войцехівський // *Пед. альм.* – 2012. – Вип. 14. – С. 257–264.
3. Даниленко Л. І. Модернізація системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах її інноваційного розвитку / Л. І. Даниленко // *Післядипломна освіта в Україні*. – 2009. – № 2. – С. 22–25.
4. Загальні відомості про післядипломну освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/education/higher/topic/pdov/zgv
5. Качур Б. М. Структура науково-методичної роботи з вчителями в регіоні / Б. М. Качур // *Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки* : зб. наук. пр. – Запоріжжя : [б. в.], 2007. – Вип. 45. – С. 172–179.
6. Лапенюк М. І. Модернізація функцій і змісту діяльності інститутів післядипломної освіти в умовах регіону : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М. І. Лапенюк ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1998. – 20 с.
7. Положення про управління освіти і науки Дніпропетровської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uazakon.com/document/spart27/inx27225.htm
8. Про затвердження «Положення про районний (міський) методичний кабінет (центр)» [Електронний ресурс] : Наказ МОН України № 1119 від 08.12.2008. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/>
9. Типове положення про Головне управління освіти і науки Київської міської державної адміністрації управління освіти і науки обласної, Севастопольської міської державної адміністрації, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2000 р. № 1326 // *Офіц. вісн. України*. – 2000. – № 35. – Ст. 1489.
10. Управління інноваційним розвитком районного (міського) методичного кабінету : наук.-метод. посіб. / К. М. Старченко, В. І. Пуцов, Ю. І. Завалевський, Г. М. Литвиненко. – Чернівці : Букрек, 2010. – 344 с.
11. Швидун В. М. Деякі аспекти адаптивного управління післядипломною педагогічною освітою / В. М. Швидун // *Економіка та держава : міжнар. наук.-практ. журн.* – 2011. – № 12. – С. 117–119.
12. Швидун В. Особливості державного управління у сфері післядипломної педагогічної освіти в Україні [Електронний ресурс] / Віктор Швидун // *Державне управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. – Вип. 2 (13). – 2012. – Режим доступу : [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02\(13\)/12svmpou.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02(13)/12svmpou.pdf)

Бырка Мариан. Система последипломного педагогического образования региона и направления ее совершенствования. В статье выделены три уровня организации системы последипломного педагогического образования региона: 1) уровень области; 2) уровень района; 3) уровень общеобразовательного учебного заведения. Между уровнями данной структуры прослеживаются иерархичность, распределение функций и подчиненность – то есть, школьный уровень подчинен районному, а районный уровень – региональному. Определены задачи деятельности на каждом уровне. Среди направлений совершенствования региональной составляющей системы последипломного педагогического образования по проблеме профессионального развития учителей естественно-математических дисциплин определены: 1) обновление содержания и технологии профессионального развития на курсах ПК; 2) научно-методическое сопровождение профессионального развития учителей в межкурсовой период; 3) мониторинг их профессионального развития.

Ключевые слова: последипломное образование, региональная составляющая, направления совершенствования, научно-методическая работа, профессиональное развитие, учителя естественно-математических дисциплин.

Byrka Marian. The Regional System of Teachers' Postgraduate Education and Directions of its Improvement. In the article three levels of organization of postgraduate teacher education in the region are identified: 1) the level of the region; 2) district level, and 3) the level of educational institution. Between these levels of the hierarchical structure the distribution of functions and subordination is observed, i. e., school level is subordinate to district and district level to regional. The objectives of each level are outlined. The directions of improvement of the regional component of the postgraduate education on the issue of professional development of teachers of natural sciences are: 1) update the content and technology of professional development of teachers on training courses; 2) scientific and methodological support for the professional development of teachers in intercourse period; 3) monitoring of their professional development.

Key words: continuing education, the regional component, directions of improvement, scientific and methodical work, professional development, teachers of natural sciences.

Стаття надійшла до редколегії
11.02.2015 р.

УДК 372.878:373.5

Анастасія Вільчківська

Музичне виховання дітей і молоді в період розділу польських земель (XVIII – початок XX ст.)

У статті проаналізовано стан музичного виховання дітей та молоді в період втрати Польщею незалежності (1772–1918 рр.). Музичне виховання в тому історичному періоді відіграло важливу роль у формуванні патріотизму школярів і було чинником збереження національної музичної культури.

Ключові слова: музичне виховання, діти, молодь, школа, патріотизм.

Постановка наукової проблеми та її значення. Утрата Польщею національної незалежності та розподіл її земель (1793–1795 рр.) між трьома державами: Російською імперією (62 %), Прусією (20 %), Австрією (18 %) призвели до деуніфікації шкільної системи та певного регресу національної освіти. Однак у досить складних умовах національного пригнічення, жорстокого придушення революційних повстань (1830–1831, 1846, 1863–1864 рр.) польський народ зумів досягнути певних успіхів у розвитку національної культури й освіти в цей історичний період.

Значною подією в розвитку польської освіти, зокрема музичного виховання дітей та молоді, мало створення Комісії народної освіти (КНО), яка почала свою діяльність 1773 р. Це був перший у Європі державний орган, який здійснював у країні контроль над усіма навчальними закладами (від елементарних, початкових, шкіл до університетів), розроблення програм і видавав підручники з різних предметів. Діяльність КНО була новаторською не лише для Польщі, а й для інших західноєвропейських країн, у яких у ті часи не було державних організаційних структур, що проводили подібну роботу з освіти й виховання дітей та учнівської молоді [10].